

Az ezüst hárs (*Tilia tomentosa* Mönch)

Nevezéktana

A hársak tudományos nemzetségneve (*Tilia*) az ókori latin nyelvben már e fajtákat jelölte, s vélhetően a görög <ptilon> = szárny szóból származtatható, ami a terméseik repítőkészülékére („szárnyára”) utal. Az ezüst hárs érvényes fajneve (*tomentosa*) CONRAD MOENCHTÓL, Kasselben működő botanikaprofesszortól, 1785-ből származik, amely molyhosat jelent, s a hajtásrendszer sajátos tulajdonságát rejti magában. Gyakran használt szinonim neve a *Tilia argentea*, ahol a fajnév szülőatyja 1813-ban RENÉ LOUCHE DESFONTAINES párizsi botanikaprofesszor volt. Az *argentea* latin kifejezés ezüstösöt jelöl, szintén a faj jellemző faji bélyege alapján. KITABEL PÁL, a magyarföldi botanika egyik legnagyobb alakja a mecénásával, WALDSTEIN ÁDÁM gróffal együtt megjelentetett impozáns háromkötetes művében (*Descriptiones et icones plantarum rariorum Hungariae*) 1799-ben a WILLIAM AITON által 1789-ben adott *Tilia alba* nevet (*alba* = fehér) vette át. KITABEL PÁL egyébként 1796-ban első máramarosi útján Nagykarolynál találta meg az ezüst hársat. Még egy hazánkat is érintő névadásról kell megemlékeznünk. A Selmechányán is oktató, majd Mária Terézia udvari botanikusaként működő NICOLAUS JACQUINnek a fia *Tilia pannonica*, azaz magyar hársként írt róla 1832-ben. Bár a gesztus – az akkori időszakban – mindenképpen méltányolandó, a késői névadás sajnos csak a szinonimák sorát bővítheti.

A hárs magyar nemzetségnevét állítólag az ősi finnugor nyelvből ered, oklevelekben már a XI. századtól előfordul a hás, hásfá megnevezés. A magyar nevet a hánccs szóval is kapcsolatba hozzák (a hársak hánccsát évszázadokig kötözésre használták), ezt a nézetet a nyelvtudomány azonban nem teljesen osztja. Vélhetően az Erdélyben használt szádokfa, száldokfa, szódokfa is ezzel kapcsolatos, mint ahogy arra a GROSSINGER JÁNOS KERESZTÉLY által 1797-ben megjelentetett első magyar dendrológiai munka is utal: „Daciám versus Szodok, aut Szádokfa audit”. Magyar fajnevei többnyire a latin fajnevek megfelelői: ezüst, ezüstlevelű, fehér, fehérlevelű, molyhos, magyar hárs.

Alaktana

A másik két őshonos hársfajunktól (nagylevelű és kislevelű hárs) néhány bélyeg alapján határozottan elkülönül az ezüst hárs. Az egyik legfeltűnőbb tulajdonsága, hogy hajtásain, különösen a levélfonákon, de a virágzaton és még a termésen is csillagszörök figyelhetők meg, míg a másik két hársfaj levelei kopaszak vagy csak egyszerű szőrökkel fedettek, legfeljebb az érzugokban találunk náluk szakállakat. Ezüstösszürke lombozatáról – különösen szeles időben – már messziről felismerhető. A 6-10 virágú álnyílóban nyíló aránylag kicsiny virágok szirmai összezáródók, hónaljukban egy-egy mellékszirom (sztamínódium = mézfejtő) van. A porzók rövidebbek a szirmoknál, számuk 50-75, azaz egy-egy falkában 10-15 porzó található. A legkésőbb virágzó hársfajunk, bódító illatú virágait július elején nyitja. A nagylevelű és a kislevelű hársnál a virágok nagyobbak, a szirmok szétterülők, a melléksziromok hiányoznak, a porzók olyan hosszúak vagy hosszabbak, mint a szirmok, számuk kevesebb, 25-40 közötti. Az ezüst hársnál hamarabb, május végén, júniusban virágoznak.

Az ezüst hárs akvarellje Kitaibel Pál művében

* Tanszékvezető, NYME, Növénytan Tanszék

1. ábra. Az ezüst hárs elterjedési területe (Forrás: Meusel, 1967)

ségek között tette lehetővé bizonyos fajok előrenyomulását. A fajok közül többek között a magyar tölgy is itt hatolt észak felé.) Az Erdélyi-szigethegység keleti részén már kifejezetten ritka, s az Erdélyi-medencében is a Nagybánya – Marosvásárhely vonaltól nyugatra találjuk csak meg. Marosvásárhelytől aztán határozottan délnek tart, s a Vöröstorony-szorosnál, az Olt völgyén fut ki Olténia és Munténia vidékére. A Nagyalföldön csak a peremi helyzetben lévő Nyírségen, Beregi-síkon és Delibláton találjuk, utóbbi helyen kimondottan gyakori. A Kárpát-medencében a másik északi elterjedési határát maga a Balaton adja.

Vertikális megjelenését a sokszor idézett FEKETE – BLATTNY műből (Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén I-II.) tudhatjuk meg. A Kárpát-medencében elsősorban a dombvidékek lakója, legmagasabban a Délmagyarországi-hegyvidékhez tartozó Domugleden találjuk, itt 916 m tszf. magasságra kapaszkodik fel. Az egyes nagytájaknál elért átlagos magasságait az alábbi táblázat szemlélteti:

Nagytáj	Tengerszint feletti magasság (m)
Északkeleti-Kárpátok	512
Déli-Kárpátok	692
Délmagyarországi-hegyvidék	710
Erdélyi-szigethegység	630
Erdélyi-medence	467
Horvát Alpok	900

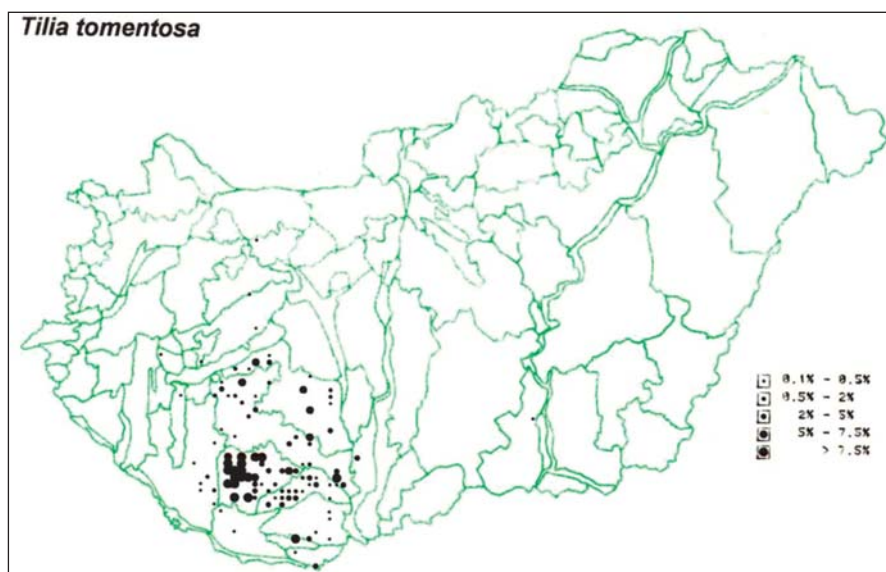
Előfordulása

KITAIBEL PÁL fent idézett munkájában szokatlanul pontos előfordulási adatokat közöl a történelmi Magyarországra nézve: „Crescit in Comitatu Tolnensi, Baranyensi, Syrmiensi [Szerémség], Bihariensi, Szathmariensi, inque Croatia & Banatu.” A mai Magyarország területén legnagyobb előfordulási foltja a Dél-Dunántúlon van, ahol Belső-Somogyban, a Dráva-síkon és Tengelicen ritkább, Külső-Somogyban, a Zselicben, a Mecseken, a Villányi-hegységben, valamint a Tolnai- és Baranyai-dombvidéken gyakoribb. A Nyírségre csak a délkeleti részen nyomul be, itt nagyon megritkult. Érdekes előfordulása van a Beregi-síkon, a beregdaróci Közös-erdőben és a Dédai-erdőben, továbbá a barabási Kaszonyi-hegyen találjuk néhány – nagyobb részt sarjcsokros – példányát.

A dél-dunántúli előfordulások java részt bükkösökben, gyertyános-kocsánytalan tölgyesekben és cseres-kocsánytalan tölgyesekben lelhetők fel, de megjelenik a mészkedvelő tölgyesekben, a szikladomborzatú erdőkben, a sík vidéki részeken gyertyános-kocsányos tölgyesekben is. A Nyírségen a homoki tölgyesek jellemző, mára kissé elfeledett elegyfaja. További lokális előfordulásai egyéb társulásokban is megtalálható, ami a faj tág ökológiai tűrőképességét jól jelzi.

Változatossága

A mintegy 40 fajt számláló hárs nemzetiségben az ezüst hárs a *Lindnera*, azaz a csillagszőrés hársak szekciójába tartozik. Hozzá hasonló két faj akad, a Kelet-Ázsiában élő *Tilia mandschurica* és az atlantikus Észak-Amerikában megtalálható *T. heterophylla*. Az ezüst hárs – a többi Európában élő hársfajhoz hasonlóan – nagyfokú fajon belüli változatosságot mutat. Ezeket olyan kiváló botanikusok, mint BORBÁS VINCE, SIMONKAI LAJOS és különösen a budapesti tanítóképző tanára, WAGNER JÁNOS behatóan tanulmányozták. Számos változat, forma ismert hazánkból is, amelyek főleg a levelek alakjában, nagyságában, karéjosodásában, szélének fűrészeltségében, vállának megjelenésében, továbbá a termések alakjában, barázdáltságában, felületében különböznek egymástól. Az évek során több kultúrváltozatot is szelektáltak, s vontak köztermesztésbe. Ilyen a sokáig fajnak tartott cv. *Petiolaris*, amelyet 1818-ban Hollandiában állítottak elő, s hosszú levélnyelével, csüngő hajtásaival hívja magára a figyelmet. Büszkéek lehetünk arra, hogy a hazai nemesítő munka eredményeképp

2. ábra. Az ezüst hárs magyarországi előfordulása (Forrás: Bartha – Mátyás, 1995)

pen 6 magyar fajtával is gazdagíthatjuk a faiskolai választékot:

cv. Balaton – koronája gömbölyded, a faiskolákban jó törzsnevelése miatt kedvelt.

cv. Bori – koronája tojásdad alakú, lassú növekedésű.

cv. Szeleste – Szabályos, karcsú, tojásdad alakú koronát nevel, ágai mereven felállók, ezért útfásításra kiválóan alkalmas, gyors növekedésű fajta.

cv. Teri – Ellaposodó koronájú, lassú növekedésű.

cv. Wagner János – koronája lazán széteső, virágai rózsaszínűek.

cv. Zentai ezüst – koronája fiatalon csaknem oszlopos, később karcsú kúp alakú, levélfonákja feltűnően ezüstös szőrzetű.

A jelentős fajon belüli változatosságon túl a gyakori hibridizáció is nehezíti

ti a hársak ismeretét. Az ezüst hárs természetes úton csak nagyon ritkán ké-

pez hibrideket, mesterséges úton azonban több hibridfajt állítottak elő. Ezek közül hazánkban hármat említhetünk: 1. A budapesti tudományegyetem botanikaprofesszorának nevét őrző Jurányi-hárs (*T. x juranyiana*) (a kislevelű hárssal képzett hibrid), 2. a híres kalocsai érsekről és a botanikusok pártfogójáról elnevezett Haynald-hárs (*T. x haynaldiana*) (a nagylevelű hárssal alkotott hibrid) és 3. a kislevelű és a nagylevelű hárssal együttesen létrejött háromszoros hibrid (*T. x arpadiana*).

Egyéb más, Európán kívüli hársfajokkal is hibridizálták, ezeknek hazánkban nincs jelentősége, viszont az amerikai hárssal (*T. americana*) 1875 körül SPATH faiskolájában keletkezett hibridfaj (*T. x moltkei*) 15-25 cm nagy lazán csilagszőrös leveleivel nagyon kedvelt külföldön.

Farkasboroszlánok a Vajdaváron

A farkasboroszlán (*Daphne mezereum*) azon védett (10 000 Ft) cserjénk, mely a Magyar-középhegység, és a Nyugat-Dunántúl számára alkalmas élőhelyen sokfelé előfordul, sehol sem gyakori. Csoportos nagy egyedszámú telepei sehol sem alakultak ki. Hazánkban a bükkös és bükkal egyes erdőtársulások kísérő faja. Az üdebb, nedvesebb élőhelyeken tenyésző völgyekben is megjelenik, a Kárpátokban pedig 2000 m-ig is felhatol.

A farkasboroszlán cserjéi a 120 cm-t ritkán haladják meg. Fája citromsárga színű. Lehámzott kérge régen drogként volt ismeretes, mellyel idegzsábát és szénanáthát is gyógyítottak. Illatos, rózsaszínes-lilás virágai kora tavasszal lombfakadás előtt csak a másodévesnél vagy idősebb szárákból fakadnak, ezért szárvirágoknak is nevezik. Levelei később, a lombfakadással egy időben jelennek meg főleg a növény csúcsán, és szórva. Magva átfekvő, ezért viaszéretlen rétegeléssel tárolható. Az egész növény, de főleg a piros színű bogyós termése *daphnin* és *mezerim* nevezetű méreganyagot tartalmaz. Ezek az anyagok a vérkeringést és idegműködést zavarják és gátolják, 10 bogyó már halálos adag lehet. Állítólag a farkas is elpusztul tőle, innét a magyar neve, hogy farkasboroszlán

Ennek a védett cserjénknek a Heves-Borsodi-dombság erdészeti tájnak nevezett terület központi homokkőves részén is található egy eddig kevésbé is-

meretlen kisebb állománya. Az élőhelyei a homokkővidék sásbércszerűen kiemelkedő sok hegyvidéki vonással rendelkező központi magjából induló völgyeinek alját borító hegyi bükkösökben található. A Tarna-folyó felső folyása, és a Hangony-patak közötti hegyes-dombos vidéket a helyiek Óbükknek, a szakirodalom Vajdavár-hegycsoportnak ismeri. Az itt található homokkőhátak az Ökör-hegyben (542 m) tetőznek, és kilenc másik csúcs is meghaladja az 500 m magasságot, köztük a Vajdavár-hegy (520 m) is. A környezetéből látványosan kiemelkedő Vajdavár-hegycsoportban három erdészeti klímakategória, a zárt tölgyes (cseres, ill. kocsánytalan tölgyes), a gyertyános-tölgyes és a

bükkös klíma van jelen. Az érdekesség viszont az, hogy a vertikális inverzió, a fordított léghőrétegződés miatt ez megfordult. Tehát itt a magasabban lévő tetőket borítják a cseresek és tölgyesek, alattuk található a gyertyános tölgyesek, és a hűvös, sokszor fagyzos völgyek alján és az északi oldalakban a bükkösök. A bükkösökben rengeteg a magashegységi elem: a sugár kankalin (*Primula elatior*), a fehér acsalapu (*Petasites albus*), és a kárpáti endemizmus az ikrás fogasír (*Dentaria glandulosa*). Ezért ezek a bükkösök a 250-400 m tengerszint feletti magasság ellenére is magashegyi bükkösöknek (*Aconito-Fagetum*) tekinthetők. Legelterjedtebb talajtípus a barnaföld, a rozsdabarna erdőtalaj, és a peremterületek löszös részsein pedig az agyagbemosódásos barna erdőtalaj.

A farkasboroszlán ismert előfordulásai a fagyzos völgyek 250-300 m tengerszint feletti magasságban tenyésző természetes védett büккеgyes erdei: Arló16/E, 16/F, 16/D, Zárrét-völgy (a burkolt feltáró út mellett is). Arló 20/C, Bábos-völgy, Arló 18/A, Nagy-Nádú bejárata, Váraszó 13/D, Hosszú-ág-lápa. A Zárrét-völgyben 30 cserje, máshol 2-10 egyed található.

Mivel több hasonló adottságú élőhely is van a területen, remélhetőleg számos helyről elő fog kerülni ez a görög nimfáról, Daphneről elnevezett szép cserjénk.

Katona Csaba